

Den moralske autoritet fra '76

Daniel B. Klein

George Mason University

09. marts 2026

I anledning af 250-året for Adam Smiths *The Wealth of Nations* – et værk, der høstede stor anerkendelse, fordi det grundlagde moderne økonomisk teori – har professor Daniel B. Klein fra George Mason University skrevet om, hvorfor netop den bog har været den mest indflydelsesrige.

Teksten er oversat til dansk af professor Christian Bjørnskov fra Århus Universitet.

Forordet er forfattet af Mia Amalie Holstein, cheføkonom i CEPOS.

CEPOS

Forord

Af Mia Amalie Holstein, cheføkonom i CEPOS

Den skotske moralfilosof og økonom Adam Smith (1723–1790) publicerede i sin levetid to hovedværker: en moralfilosofi, *The Theory of Moral Sentiments* (1759), og en politisk økonomi, *The Wealth of Nations* (1776).

I dag er det 250 år siden, Adam Smith udgav *The Wealth of Nations* – et værk, der høstede stor anerkendelse, fordi det grundlagde moderne økonomisk teori. I denne artikel argumenterer professor Daniel B. Klein fra George Mason University for, at det måske netop var, fordi Smith var mere end økonom, at *The Wealth of Nations* blev så indflydelsesrigt. Måske var det netop, fordi Smith gav indkomstdannelse moralsk legitimitet. ”Smith lærte os først, at når nogen ærligt forsøger at skaffe indkomst, bidrager hans aktiviteter med stor sandsynlighed til samfundets bedste,” skriver Klein. Man er således ikke bare uskyldig, når man tjener en ærlig indkomst, men formodentlig også dydig.

Når man læser Adam Smiths værker, er det vigtigt at forstå, at Smiths overordnede mål var at skabe et stort intellektuelt design med tre overlappende systemer: moralfilosofien på den ene side, den politiske økonomi på den anden side og en retslære, *A Theory of Jurisprudence*, som skulle trække begge sider sammen i et stort harmonisk system. (Retslæren blev dog aldrig færdig.) At Smith således har skrevet som andet og mere end en økonom, er derfor ikke overraskende. Faktisk beskriver hvert værk specialtilfælde af den menneskelige natur.

Grundlæggende anså Smith mennesket som sympatisk. Og denne sympati kan komme til udtryk som tre handlingsmotiver: godhed, retfærdighed og egeninteresse. Alle handlingsmotiver er altid til stede – nogle er dog mere fremtrædende end andre. I *The Wealth of Nations* beskriver Smith mennesket, som det fremtræder på markedet, hvor den sociale afstand er stor, og sympatien hovedsageligt manifesterer sig som egeninteresse. I *The Theory of Moral Sentiments* beskriver Smith mennesket, som det fremtræder i det nære (i familien og blandt venner), hvor den sociale afstand er lille, og hvor sympatien manifesterer sig som godgørenhed. Og fra Smiths forelæsninger ved vi, at *The Theory of Jurisprudence* ville have sat fokus på mennesket, som det fremtræder i staten og i samfundet, hvor det rette og det urette opvejes mod det lovlige og ulovlige. Her beskriver dyden retfærdighed bedst den menneskelige natur.

Daniel Klein er professor i nationaløkonomi og JIN Chair ved The Mercatus Center ved George Mason University, hvor han leder universitetets Adam Smith-program. Han er forfatter til *The Spirit of Smithian Laws*, *Central Notions of Smithian Liberalism*, *Smithian Morals* og *Smithian Essays*.

Teksten er oversat til dansk af professor Christian Bjørnskov fra Århus Universitet.

Den moralske autoritet fra '76

Af professor Daniel B. Klein fra George Mason University

Oversat af professor Christian Bjørnskov fra Århus Universitet

I dag, for 250 år siden, blev Adam Smiths *The Wealth of Nations* udgivet. Af alt, der nogensinde er skrevet i politisk økonomi, har netop dén bog været den mest indflydelsesrige. Hvorfor?

Smith var professor i moralfilosofi på Glasgows universitet, hvis omdømme skabtes efter 1959, da han i en alder af 36 udgav *The Theory of Moral Sentiments*. Det var en bog om dyder, dvs. en bog om den pligt, vi alle har til at opføre os mere moralsk. Han argumenterede, at vores bevidsthed repræsenterer en slags "upartisk iagttagelse", en ekstremt vidende tilskuer til vores liv, der er universelt velvillig overfor hele menneskeheden. Gennem at sympatisere med andre mennesker udvikler vi vores fornemmelse for, hvad den upartiske iagttagelse anerkender, og vi lærer at tage den indsigt med i vores bevidste adfærd. Smiths virkelige kompetence var som moraltænkere.

En moraltænkere eller -filosof skjuler ikke, at han tilbyder moralsk vejledning. Smith var bredt kendt som en moraltænkere, man tog alvorligt – han var en moralsk autoritet.

Da *The Wealth of Nations* udkom i 1776, var dens indsigter derfor ikke bare en række interessante argumenter om handel og finansiering. Den blev modtaget og læst som en vejledning fra en moralsk autoritet. Og dens indsigter fik indflydelse, fordi de kom fra ham. De havde hans moralske autoritet, og mange tog dem til sig.

Hvad var resultatet? Min påstand er, at den dramatiske økonomiske udvikling i den vestlige verden var resultatet.

Kort tid efter, at *The Wealth of Nations* blev udgivet, begyndte den økonomiske vækst og levestandarden i den vestlige verden at vokse dramatisk. Når man plotter velstand eller BNP per indbygger over flere hundrede år, kan man se en lang historisk flad kurve, og derefter en påfaldende acceleration med start omkring Smiths død. Det ser ud, som om hans arbejde forårsagede ændringen. Økonomen Deirdre McCloskey har kaldt eventen *the Great Enrichment* – den Store Berigelse. Kurven kaldes ofte "hockeystaven", hvor stavens blad repræsenterer den bemærkelsesværdige rigdom de sidste 250 år.

Hvis Smiths indsigter var så transformative, hvad var det så, han præcist lærte os? Hvad 'autoriserede' Smith os til at gøre moralsk?

Fra et moderne synspunkt er det måske svært at begribe, hvor nyt det Smith viste var, fordi vi i dag er så vant til hans moralske indsigter om økonomisk aktivitet. Men på hans egen tid var effekten af dem meget mere dramatisk.

Man må huske, at menneskelige samfund først og fremmest er instinktivt mistænkelige overfor individer, der søger at skabe deres egen indkomst. Når et samfundsmedlem siger "Jeg fokuserer på min egen indkomst, ikke hele samfundets bedste", lyder det mistænkeligt. Nogle gange er den indkomst skabt på måder, der ikke er gavnlige for resten af samfundet. Så vi bliver nødt til at skelne mellem forskellige måder at skaffe indkomst på. Lad os undersøge, hvad Smith viste os på to moralske fronter.

Smith lærte os først, at når nogen ærligt forsøger at skaffe indkomst, bidrager hans aktiviteter med stor sandsynlighed til samfundets bedste. Smith giver derfor almindelig, ærlig indkomstdannelse en moralsk autoritet. Smith fortalte basalt set folk, at Gud anerkender det, når du står tidligt op og arbejder hårdt for at tjene penge ærligt. På hans tid var den samme idé gradvist ved at snige sig ind i prædikener og hos hans samtidige forfattere, men *The Wealth of Nations* præsenterede idéen på en bemærkelsesværdigt imponerende og overbevisende måde.

Smiths bog fra 1776 lærte os, at når man forfølger en ærlig indkomst, er man ikke bare uskyldig, men formodentlig dydig. Den moralske autoritet, der følger, når man skaber sig en ærlig indkomst, gjorde ens økonomiske liv mere dynamisk. Folk stod ikke bare op om morgenen for at arbejde hårdt i deres valgte profession, men det styrkede også innovationen i samfundet. En af måderne, man kan skabe sig en ærlig indkomst på, er netop at finde på nye varer, ny service og nye måder at producere varer og levere service på. Fordi ærlig indkomst kom med en moralsk autoritet, fik folk mere mod til at træde ud af den traditionelle trummerum og innovere på mange forskellige måder, så længe det var en ærlig aktivitet.

Ved at give en slags 'grønt lys' til al slags ærlig indkomst, styrkede Smith netop den innovation, der var essentiel for *The Great Enrichment* – Vestens økonomiske boom.

Smiths anden moralske autoritet blev givet til politikere: Hans argumenter gav autoritet til at støtte politik, der tillader folk at skabe deres egen ærlige indkomst. Smith påpegede det moralske i et udgangspunkt, hvor politik tillader "every man to pursue his own interest his own way." Det betød, at man ikke kunne begrænse ejendomsretten, forsamlingsfriheden eller kontraktfriheden. Det indebar, med andre ord, at man liberaliserede de politiske begrænsninger.

Smiths forsvar for individuel frihed er kun en formodning. Det er ikke skudsikkert, og Smith selv pegede på undtagelser for sit princip om frihed. Hans moralske autoritet har en parallel i udtrykket om den 'usynlige hånd.'

I *The Wealth of Nations* skriver Smith, at personer, der forfølger deres egne interesser i et marked, bliver ledt af en usynlig hånd, der fremmer det fælles bedste, selvom det ikke var personens intention. Smith skriver om beslutningen om, hvor en person vælger at investere: "He generally... neither intends to promote the public interest, nor knows how much he is promoting it." Enkeltpersoner sigter hverken efter at fremme det fælles bedste eller forstår, hvor meget de faktisk gør det.

Hvordan kommer Smith til den konklusion, at når man søger at fremme sine egne interesser, fremmer man også samfundets interesser?

Forklaringen ligger i, at ærlig indkomst forudsætter fraværet af svindel, misrepræsentation, intimidering eller tvang. Penge, man tjener, er penge, kunderne betaler frivilligt, fordi de værdsætter det, der sælges – for eksempel støvsugere – mere end de penge, de betaler. Byttet er win-win og skaber gensidige gevinster fra handel.

For at konkurrere på markedet for støvsugere må man tilbyde gode handler, hvilket betyder en kvalitet og en pris, som folk opfatter som bedre end andre tilbud. Hvis en anden sælger giver et bedre tilbud, vil forbrugerne ikke acceptere dit tilbud. Så du bliver nødt til at tjene forbrugeren for at blive betalt. Men forbrugeren er en del af samfundet – du tjener samfundet for at blive betalt af kunden.

Derudover er du også en del af samfundet. I *The Theory of Moral Sentiments* argumenterede Smith, at man har en pligt til at fremme hele samfundets bedste. Helheden omfatter også dig: Du er en del af helheden, så når du fremmer dit bedste, fremmer du også hele samfundets bedste.

Hvis hver del tog godt sig af sig selv, ville helheden også blive taget godt af. Du er moralsk autoriseret til at tage dig af din del, fordi det er sådan, at din indsats også mest effektivt fremmer hele samfundets bedste. Hvor effektivt det sker, afhænger af hvor kapable folk er, og det afhænger af deres viden. Smith skrev i *Theory of Moral Sentiments*: "Every man is, no doubt, by nature, first and principally recommended to his own care; and as he is fitter to take care of himself than of any other person, it is fit and right that it should be so."

Måske ville det være en god måde at hjælpe resten af samfundet på at give dem et godt tilbud på en støvsuger? Eller et ærligt arbejde på en fabrik? Ved at starte en støvsugerfabrik øger du efterspørgslen efter arbejdskraft og hæver lønnen på arbejdsmarkedet. Og en god måde at hjælpe samfundet som helhed på er at skabe en ærlig indkomst.

Hvis hele det store system, med hvad det kan og har potentiale til, var designet og skabt af en gud, ville folk i systemet faktisk blive ført af hans usynlige hånd, fordi han også ikke blot ville skabe folkene, men også de markedssignaler, der leder

deres handlinger – signaler som priser, profit og tab. Vælger man den fortolkning af verden, er den usynlige hånd det samme som guds hånd.

Men markedssignaler er ikke kun denne verdens signaler. På et mere fundamentalt plan er de også tegn og signaler fra moralske autoriteter. Fra forsynets synspunkt er guds udvalgte jordiske repræsentanter skabt i hans billede, og vi er drevet til at se nogle mennesker som moralske autoriteter, blandt andet dem fra '76. Vores sympati og forståelse for dem gør, at deres autoritet stadig er levende.

Daniel Klein er professor i nationaløkonomi og JIN Chair ved The Mercatus Center ved George Mason University, hvor han leder universitetets Adam Smith-program. Han er forfatter af *The Spirit of Smithian Laws*, *Central Notions of Smithian Liberalism*, *Smithian Morals*, og *Smithian Essays*.